

ПЕРЕХІД ДО ПОВСТАНСЬКИХ ФОРМ БОРОТЬБИ ЗА ВІДНОВЛЕННЯ УНР ВОСЕНИ 1920 РОКУ

© Плазова Т.І. , 2006

Висвітлено розгортання в окупованій більшовиками Україні повстанського руху після поразки УНР. Особливу увагу приділено умовам формування таємних повстанських організацій, їхній основній діяльності та завданням.

The process of develop in Ukraine under the bolsheviks occupation of insurgent movement after defeating of UPR is elucidated in this work. The high attention is paid to the terms of formation secretly insurgency organization and theirs fundamental the activities and the tasks.

Восени 1920 р. українська армія зазнала поразки. Вище державне і військове керівництво, втративши територію, опинилося в еміграції, але ні формальної, ні фактичної капітуляції УНР не відбулося. Настав якісно новий етап у продовженні боротьби. Відтепер концепція визволення України радикально змінилася, а вся увага зосереджувалася на організації повстанського руху в Україні. Не відкидалася можливість використання регулярної армії. Комбінуванням зусиль регулярної армії, яку уряд УНР прагнув зберегти на території Польщі, і організованого підпілля на рідних землях, він сподівався відновити свою владу і звільнити Україну від більшовицької окупації.

Ця концепція зародилася ще в 1919 р. під час наступу на Київ, коли командування Армії УНР тісно координувало свої дії з повстанцями. Однак ситуація, що склалася наприкінці 1920 р., була зовсім іншою. Уряд і армія, втративши територію, були позбавлені можливості продовжувати боротьбу регулярними силами за розширення бодай невеликого плацдарму, як це було раніше. Передбачаючи зміну тактики боротьби, С. Петлюра ще 27 вересня 1920 р. затвердив положення "Про організацію повстання на Правобережній Україні" [1]. Відповідно до цього документа вся територія України розподілялася на округи, у яких діяли повстанчі групи на чолі зі своїми командирами. Останні призначалися зі здібних офіцерів, котрі походили з районів дислокації своєї групи. Командувачі групами, як і інші повстанські керівники, призначені за згодою зі штабом Армії УНР, вважалися на дійсній військовій службі [2, арк. 43]. Отже, передбачаючи поразку регулярних частин української армії, С. Петлюра переносив центр ваги на організацію повстанської армії на теренах окупованої України; намагався максимально надати їй рис дисциплінованої збройної сили і до мінімуму звести притаманну їй стихійність.

Саме ця повстанська армія повинна була взяти на себе, на початковому етапі розгортання збройної боротьби проти більшовицької окупації, весь тягар ведення бойових дій, метою яких мало стати визволення частини території країни, створення тут плацдарму для регулярних частин. Останні не повинні одразу ж вступати у позиційну боротьбу із суперником, а максимально зміцнитися під заслоном повстанських частин і поповнюватися за їхній рахунок. Повстанські частини, піднявши населення на народну війну, на думку С. Петлюри, повинні координувати свої дії із командуванням регулярної армії та її бойовими операціями.

Фактично, вже восени 1920 р. українське командування, враховуючи набутий досвід 1919 р., прийшло до висновку, що стихійна повстанська боротьба рідко коли може досягти в остаточному підсумку успіху. Його можна здобути узгодженими діями із своєю регулярною армією або ж запровадженням у дії партизанів планомірного загального керівництва, тобто наданням партизанству характеру регулярної збройної сили з погляду його внутрішньої сутності: централізованого фахового керівництва, застосування прийомів оперативно-тактичного мистецтва.

Розпочинаючи організацію партизансько-повстанського руху в Україні, військове керівництво УНР очевидно було знайоме з теоретичними розробками цього питання, зокрема роботами вищих російських офіцерів М. Голіцина “О партизанских действиях в больших размерах, приведённых в правильную систему и применённых к действиям армий вообще и наших русских в особенности”, Ф. Гершельмана “Партизанская война”, В. Клембовського “Партизанские действия. Опыт руководства” [3, с. 17, 19, 23]. Це припущення можна обґрунтувати ретельним підходом до організації партизансько-повстанського руху в Україні, яке виявило вище військове керівництво УНР. Загалом можна стверджувати, що його ставка на партизансько-повстанський рух в Україні була найдоцільнішою. Як показує історичний досвід, для слабких держав, або тих, що опинилися на грані поразки, партизанська війна може відіграти більшу роль, ніж дії регулярних армій. Головне її завдання – організована збройна боротьба населення України задля звільнення території країни від більшовицької окупації. Саме в такій ситуації опинилася УНР наприкінці 1920 р. Тут склалася низка чинників, які як сприяли розгортанню повстанського руху, так і ускладнювали його.

До перших можна зарахувати: існування значних організованих повстанських загонів, які добре знали терен бойових дій; співчутливе ставлення населення до повстанців; слабо забезпечений тил ворога і його велика протяжність; наявність на чолі партизанських загонів військових фахівців; достатня кількість зброї у населення, що залишилася з часів попередніх воєн, а саме Першої світової та польсько-радянської; слабкість більшовицького адміністративного апарату на місцях.

До несприятливих чинників можна зарахувати такі, як розпад державного апарату УНР; переміщення за кордон керівництва збройною боротьбою проти більшовицької окупації України, що дуже утруднювало його організацію; перебування частин української регулярної армії за межами України, їхнє інтернування та роззброєння; матеріальне спустошення значної частини України внаслідок попередніх воєнних дій; наявність в країні великої кількості окупаційних військ і розгалуженої мережі репресивних органів, що тероризували населення.

Поразка військ УНР восени 1920 р. не мала якогось значного деморалізуючого впливу на українське населення. Справа в тому, що впродовж 1918-1920 рр. основна його маса, яка виступала із зброєю проти більшовицького режиму, зосереджувалася не у регулярних військах, а у повстанських загонах. Перш ніж перейти до розгляду конкретних фактів, пов’язаних з українським повстанським рухом, необхідно з’ясувати суть самого поняття.

Під повстанським рухом варто розуміти створення на території окупованої ворогом країни підпільних політичних і військових структур, які б, використовуючи всі доступні їм легальні та нелегальні засоби, перетворили розрізнені осередки опору режимові у боєздатні центри, котрі, спираючись на свою конспіративну мережу, могли підняти на боротьбу якомога більше населення. Повстанський рух є ширшим поняттям, ніж партизанський, оскільки виходить за межі суто військових акцій, а своєю стратегічною метою має підготовку масової боротьби, спрямованої на повалення панівного режиму. Партизанська боротьба тут може виступати як один із багатьох засобів досягнення цієї мети, таких, як диверсії, політичні акції, саботажі, теракти, антирежимні агітації.

Повстанський рух в Україні діяв впродовж всього періоду її боротьби за державність. Тому навіть після поразки УНР він не припинявся. Очевидно, було б спрощенням стверджувати, що це був монолітний рух. Без сумніву, він мав антибільшовицьке спрямування, але не весь стояв на засадах ідеології уряду УНР. Все ж повстанський рух, пов’язаний із боротьбою за відновлення УНР, був найбільш організованим і масовим.

Часта зміна окупаційної влади в Україні, реквізиції, відсутність ефективного адміністративного апарату спонукали населення до самозахисту. З окупацією більшовицькими військами території України становище не змінилося. Загал українського населення, передусім селянства, сприймав її як тимчасову і вкрай вороже поставився до її економічної політики так званого “воєнного комунізму”, що передбачала експропріацію надлишків продовольства. На фоні катастрофічного скорочення сільськогосподарського виробництва (61,5 % довоєнного рівня) репресивні

заходи радянської влади населення сприймало як відвертий грабунок, а тому й вдалося до самозахисту [4, с. 8]. У кожному повіті існували таємні підпільні організації, які підтримували між собою зв'язок. Вони виникали на ґрунті гострого народного невдоволення новою владою і перешкоджали найважливішим політичним і господарським заходам більшовицької адміністрації: унеможлилювали діяльність місцевих інституцій радянської влади, зривали постачання з України продуктами харчування і паливом промислових центрів Росії, вели агітацію серед червоноармійців. Соціальною базою повстанського руху виступало селянство, а його організаційним ядром стала інтелігенція. Екзильний уряд УНР намагався надати йому не лише організованого характеру, а й ідейного спрямування. Для цього була сприятлива ситуація, адже свого часу уряд УНР, ліквідувавши велике поміщицьке землеволодіння, сприяв збільшенню прошарку заможних і середніх селянських господарств. Власне, вони перетворилися на соціальну основу українського села і завдячували, бодай якоюсь мірою, попередній аграрній політиці українських урядів. Тому й не дивно, що саме вони виявили найбільшу зацікавленість у поверненні влади уряду УНР. Особливо селянський повстанський рух посилювався, коли фактично втратив чинність Варшавський договір 1920 р., який українське селянство сприйняло як загрозу реставрації великого польського землеволодіння на Правобережжі.

З'ясування чисельності учасників повстанського та партизанського руху ускладнює низка обставин, оскільки відомості про ці таємні формування важко назвати повними: не всі були зафіксовані в радянських джерелах, а до уряду УНР, що перебував на території Польщі, вони не надходили. До того ж чисельність повстанських груп і партизанських загонів постійно коливалася. Причинами цього були: зміни в ставленні населення до політики радянської влади, певні тактичні та організаційні особливості загонів та їхнє територіальне перебування, чисельність червоноармійських сил, що дислокувалися у тому чи іншому регіоні України. Достеменно відомо, що з кінця 1920 р. для придушення опору українського повстанського руху кількість більшовицьких сил значно росла. Згідно з поодинокими повідомленнями, зокрема зі звітом головнокомандувача більшовицькими збройними силами в Україні М. Фрунзе на Першому Всеукраїнському з'їзді незаможних селян, у жовтні 1920 р. в Україні нараховувалось понад 50 загонів партизан, загальною чисельністю до 40 000 людей [5, с. 92].

Восени 1920 р. повстання могло набрати масового характеру, коли б український фронт проіснував ще хоча б місяць. Це, зокрема, підтверджує доповідь начальника штабу військ внутрішньої охорони республіки (ВОХР) про бойові дії проти повстанських загонів в Україні у вересні 1920 року. Тут вказувалося, що “на території лівого берега Дніпра почали посилено зростати бандитські групи і повстанські організації на правому березі Дніпра на Україні”. У доповіді зазначалося, що серед повстанських загонів в районі Чигирини, Кременчука, Александрії посилили свою діяльність агенти Врангеля і польського командування, агітуючи населення виступати проти радянської влади. Водночас з боку польського фронту у Київському районі оперує “бандит Струк з широким завданням тероризувати район Києва.” Діючи разом з Ю. Мордалевичем, він поширив повстання на південь, піднявши його у Білоцерківському та Фастівському районах. “Незважаючи на самостійні операції кожного із загонів та банд, – зробив висновок доповідач, – і їх позірну розпорошеність у діях, район Києва – Бахмута можна вважати смугою повстання” [6, с. 55].

Характерно, що аналогічної думки дотримувався й автор звіту відділу пропаганди особливої наради врангелівської армії. “Повстанський рух, який все більше розвивається в Україні, – говорить у ньому, – представляє для більшовиків грізну небезпеку. Фактично, за винятком міст та залізничних вузлів, вся територія України перебуває в руках повсталого народу” [6, с. 89].

Одним з найбільших повстань, що відбулися у вересні 1920 року, було повстання у Медвіні, в якому взяло участь 5 тис. повстанців. Його очолили полковник Цвітковський та відомий ще у 1918 році отаман С. Гризло [7, арк. 74]. Повсталі обороняли Медвін від частин Червоної армії два тижні, після чого перейшли на Уманщину. Тут вони об'єдналися із загоном отамана Дерещука. Партизанське з'єднання, що утворилося, нараховувало майже 10 тис. чоловік, проте використати цю значну силу проти більшовицьких сил було неможливо через відсутність необхідної кількості

зброї. Щоб її здобути були сформовані “дубові” сотні й курені, які першими йшли в наступ на ворога. Поразка регулярної Армії УНР дала змогу більшовикам перекинути проти Дерещука додаткові сили і розбити його загін [7, арк. 75].

Після відступу у листопаді 1920 р. Армії УНР за Збруч, частина її вояків залишилася на території України і стала об'єднуватися у повстанські загони, які згодом стали ядром більших партизанських з'єднань. В цей період центром партизансько-повстанської боротьби були Київщина (Уманський, Канівський, Звенигородський, Васильківський, Радомишльський повіти), Херсонщина, Поділля, Полтавщина [7, арк. 74]. Тут діяли загони під керівництвом полковника Струка, сотника Ю. Мордалевича, поручника Якубеського, отаманів Лиха, Чуприни, Марусі [8. с. 46]. Вони нищили більшовицький транспорт, залізничні колії, захоплювали села і невеликі містечка, перехоплювали продовольчі обози. В Радомишльському повіті діяли загони сотника Ю. Мордалевича та отамана Струка, які з настанням зими значно зросли. В Канівському повіті – загін отамана Марусі, на Херсонщині – загін Залізняка, на Поділлі – загони поручника Якубеського, отаманів Лиха, Чуприни (близько 100 шабель), який під натиском більшовиків взимку 1921 р. перейшов в Румунію [7, арк. 75]. На території південно-східної України діяла Революційно-повстанська армія Махна, яка восени 1920 р. нараховувала близько 20 000 чоловік, а на грудень цього самого року – близько 60 000 повстанців – все завдяки повстанським організаціям та партизанським загонам, які тяжіли до армії Махна. Починаючи з кінця 1920 р. махновський рух набуває, так би мовити, більшого українського забарвлення. У махновській пресі все частіше з'являються заклики до звільнення “рідної України від Росії”, від влади “московських насильників”. Лозунгом Революційно-повстанської армії Махна було: “Влада селян над комуністами” [7, арк. 76]. Щоправда, діяв Махно самостійно, не завжди підтримуючи зв'язок із військовим керівництвом УНР.

Загін полковника А. Гулого-Гуленка, який ще 9 листопада 1920 р. перебував в районі Могильова, змушений був, під натиском більшовицьких військ, відступати з регулярними частинами до м. Олешіва – місця переходу через р. Збруч. Там він перебрав від українських частин, що переходили на територію Польщі, необхідну для відділу зброю та коней. В ніч на 21 листопада в с. Куликівцях відбулася нарада українського командування, де серед інших були генерал Ю. Тютюнник та полковник А. Волинець. Вирішувались питання відступу і переходу частини війська на партизанські методи боротьби. Загін полковника А. Гулого-Гуленка, за рішенням командування, мав прибути до Нової Греблі для зустрічі із загонами генерала Ю. Тютюнника. Запланована зустріч не відбулась і А. Гулому-Гуленку зі своїми частинами, які на 21 листопада налічували 150 шабель, 9 тачанок та 1 віз перекселіну, довелося пробиратись в більшовицький тил – на Уманщину. Поповнивши свій відділ в Ожогові, вони прорвалися через польські і радянські fronti і вийшли на Поділля в тил радянським військам. Вже 1 грудня загін прибув на Тарашанщину, де зав'язав контакти із місцевими повстанцями, зокрема отаманами Гризлом, Цвітковським, Дерещуком, Залізником, Хмарою, Голим. Провівши до середини грудня ряд боїв (в Новій Греблі, м. Вахнівка, м. Краснопілка) загін полковника А. Гулого-Гуленка на 19 грудня 1920 р. вже налічував 200 шабель, 100 штиків, а у партизанських загонах Цвітковського і Гризла було 150 шабель, 400 штиків, 1 шестидюймово гармата. Загін А. Гулого-Гуленка протягом грудня 1920 – лютого 1921 рр. вів безперервні бої із частинами 14-ї радянської армії. Він здійснив рейд по південних повітах Київщини та Херсонщини. У бою під Уманню в середині лютого 1921 р. командир загону був поранений і змушений перейти румунський кордон. Однак загін і надалі продовжував бої з більшовицькими частинами. Для підвищення маневреності його було розділено на дві частини: під командуванням полковника Сірка та сотника Нестеренка [7, арк. 69].

На середину грудня 1920 р. в районі Вапнярки діяла регулярна українська кіннота, а вздовж залізниці Вапнярка – Бірзула оперували невеличкі загони по 20-30 чоловік. На півдні Поділля та на півночі Херсонщини діяли загони під проводом отаманів Соболя, Шепеля та Новаківського. В цьому самому районі на початку січня 1921 р. з'явився загін кінноти, що дезертував з Червоної армії [9, арк. 101]. В районі Знаменка – Кременчук – Катеринослав – Миколаїв – Олександрівськ вела бойові дії повстанська дивізія під керівництвом отаманів Сичака та Медведіва, а в Ольго-

польському та Балтському повітах – відділ отамана Заболотного, який на початку січня для більшої маневреності розділювався на три частини: отаманів Заболотного, Матоли, Марчука, кожен з яких налічував близько 200 чоловік [9, арк. 103]. Найпоширенішими формами боротьби повстанців були напади на ешелони з українськими мобілізованими з метою їхнього розпуску, страта комуністів, захоплення обозів з продуктами харчування та амуніцією.

В січні – на початку лютого 1921 р. чимало партизанських загонів та повстанських груп перейшли на території сусідніх держав – Польщі та Румунії, оскільки з боку більшовицької влади в Україні посилювались масові розстріли, репресії, переслідування повстанців, тощо [10, арк. 17]. Але, незважаючи на це, опір більшовицькій владі не вщухав. Згідно з радянськими джерелами, нове піднесення руху опору спостерігається на початку 1921 р. Тільки на Київщині тоді діяло близько 100 загонів. За офіційними даними, наприкінці 1920 – на початку 1921 років лише у великих повстанських загонах налічувалось понад 100 тисяч бійців [11, с. 209]. Радянські власті доклали значних зусиль, щоб ліквідувати небезпеку розгортання повстання в Україні.

Спеціальною постановою головнокомандувача більшовицькими збройними силами в Україні М. Фрунзе від 28 грудня 1920 р. територію країни було поділено на п'ять районів. Війська Київського військового округу мали контролювати Київську, Подільську, Волинську та Чернігівську губернії; війська Харківського округу – Харківську, Донецьку, Полтавську та Кременчуцьку губернії; Перша Кінна армія – Катеринославську губернію; Четверта армія – Олександрівську (тобто Запорізьку) губернію та Крим, а Шоста армія – Одеську та Херсонську (Миколаївську) губернії [12, с. 40]. У тій самій постанові наголошувалось, що органи Всеросійської надзвичайної комісії мали допомагати в боротьбі з партизансько-повстанським рухом в Україні. Варто зазначити, що ще з листопада 1920 р. цивільна і військова влада більшовиків в боротьбі з повстанцями застосовували так звану систему “ударності”, що передбачала концентрацію ударів по районах з найактивнішим повстанським рухом, і надсилання сюди великої кількості каральних загонів для ліквідації повстанців [13, с. 11]. Як засіб терору більшовики широко застосовували тактику колективної відповідальності, що передбачала відповідальність громади за члена родини – повстанця чи партизана. Протягом зими 1920–1921 рр. такі розправи відбулися в Канівському, Білоцерківському Богуславському, Радомишльському, Київському та Чорнобильському повітах Київської губернії; Чигиринському та Кобеляцькому – Кременчуцької губернії; Глухівському та Кролевецькому – Чернігівської губернії та в Ольгопільському повіті Подільської губернії [12, с. 39]. Згідно з радянськими джерелами, до березня 1921 р. більшовики здійснили 87 активних операцій, заарештували 17 отаманів і 4 225 рядових повстанців, розкрили 28 підпільних організацій [5, с. 95].

На жаль, командування української армії не встигло завчасу подбати про організовані методи формування партизанських загонів, зокрема з частин Армії УНР. Він дав би змогу створити відділи власне військових партизанів, які б співдіяли із переважаючими місцевими повстанцями, що, своєю чергою, спиралися на підтримку населення. Власне, поєднання професійних військових партизанських відділів із тими, що стихійно з'явилися, становить суть партизанської боротьби.

У великих містах, де відкриті методи боротьби були б відразу ж придушені, створювались таємні підпільні організації. Так, одним з найбоєздатніших було міське підпілля в Одесі, де взимку 1921 р. був створений губернський повстанком на чолі з Політичним центром – “Політичною п'ятіркою”, до складу якого входили підполковники Осмоловський, Дудовицький, Гриниченко та начальник Одеської ділянки полковник Сарновський (п'ятого члена керівництва повстанком не встановлено) [14, арк. 19-21].

Одеська повстанська організація структурно поділялася на райони, а ті, своєю чергою – на ділянки. Таємні осередки повстанком у вигляді “п'ятірок” були створені на великих промислових підприємствах Одеси. “П'ятірка водників” діяла на морських комунікаціях, а “Залізнична п'ятірка” мала свої відгалуження упродовж всієї лінії Одеса – Київ і охоплювала своїм впливом населення окремих районів обабіч залізниці. П'ятірки поширювали відозви та звернення уряду УНР, скликали таємні збори, агітували робітників і селян проти більшовицької влади. Районні осередки повстанком накопичували зброю, залучали селян до партизанських відділів [14, арк. 21].

На півдні України діяв ще й обласний повстанком Катеринославщини, Херсонщини і Таврії, до повітових осередків якого входило по декілька сотень чоловік (наприклад лише у Єлисаветградському повіті таємна організація нараховувала до 500 чол.) [15, арк. 33]. У звітах ЦК КП(б)У відзначалось, що в Катеринославській губернії посилюється діяльність банд, збільшилась кількість повстанців, які вбивають чекістів, спалюють приміщення ревкомів.

У січні 1921 р. у Києві було засновано таємну організацію – Всеукраїнський центральний Повстанський Комітет (ВЦПК), відомий також під назвою – Центральний український Повстанський Комітет (ЦУПКом). Він був створений офіцером УСС І. Андрухом, якого наприкінці 1920 р. Ю. Тютюнник скерував для розбудови підпільних структур і, який до того обіймав посаду референта у зовнішніх зв'язках [16, с. 36]. На чолі ВЦПК стояло правління з шести членів, а головою було обрано полковника І. Чепілка. Уповноваженими у військовій справі був сотник Грудницький, у зовнішніх справах – Наконечний, за зв'язок із провінцією відповідав Данчевський. До керівних осередків Комітету входив і відомий український поет Г. Чупринка. Головне завдання Комітету полягало у координуванні діяльності всіх повстанських загонів, щоб вони діяли за певним планом та систематично, а при вдалому розгортанні загального повстання ВЦПК мав перебрати на себе функції тимчасового уряду до повернення з-за кордону до Києва легітимного уряду УНР на чолі з С. Петлюрою.

Аналізуючи розгортання партизансько-повстанського руху в Україні після переходу регулярної української армії за р. Збруч, треба відзначити, що наприкінці 1920 р. керівництво УНР прийшло до розуміння необхідності зміни концепції продовження подальшої боротьби. Розглядалося питання створення єдиного керуючого органу, який би володів інформацією про події в Україні. Тому в грудні 1920 року було створено Відділ повстанських організацій в складі п'яти чоловік. Його очолив підполковник В. Зезгорш [17, арк. 223]. Основними завданнями відділу стали: збір інформації про кількість партизанських загонів та повстанських груп, їхню боєздатність, розміщення, маневреність, організацію бойових операцій. Окрім того, на початку 1921 р. для кращої координації дій між командуванням і військом, було створено Вищу Військову Раду. Очолив її колишній професор російського генштабу генерал-поручник Армії УНР М. Юнаков. Крім п'яти постійних членів, 16 лютого 1921 р. до неї увійшли представники від діючої армії з правом вирішального голосу генерал-хорунжі О. Удовиченко (командир 3-ї Залізної дивізії) та Ю. Тютюнник (командир 4-ї Київської дивізії) [18, арк. 23].

Основними завданнями Вищої Військової Ради були: готувати, розробляти та обговорювати всі військові законопроекти. Вона підпорядковувалася безпосередньо Головному Отаману Армії УНР С. Петлюрі. Але цей орган не відповідав за зв'язок із численними повстанськими організаціями та партизанськими загонами в Україні. Для координації роботи та організації майбутнього всеукраїнського збройного повстання у січні 1921 року при Головній Команді Армії УНР розгорнулася робота з метою створити спеціальний орган, який взяв би на себе його організацію у свої руки. Ним став Український партизансько-повстанський штаб.

Отже, припинення боротьби регулярними частинами Армії УНР спричинило вимушену еміграцію українського уряду на територію Польщі. Військова поразка розглядалася керівництвом УНР як тимчасова перерва у війні з більшовицькою Росією, яку воно планувало провадити до переможного завершення.

У зв'язку із докорінними змінами, що настали після втрати території країни, її керівництво розробило нову концепцію боротьби. Як і раніше, як головний засіб досягнення поставленої мети – відновлення УНР – розглядали збройну боротьбу. Вона повинна була поєднувати як військові акції повстанського руху на території України, так і підготовку регулярних частин, інтернованих на території Польщі та частини Румунії до рейду в Україну. Поєднанням зусиль регулярних частин армії та повстанчих відділів передбачалося досягти успіху у звільненні території України від більшовицької влади. Підставами, що спонукали українське керівництво до такого висновку, був аналіз ним ситуації, яка склалася в Україні наприкінці 1920 р.: слабкість радянського режиму, несприйняття його загалом населення, а прелімінарний Ризький мирний договір від 18 жовтня 1920 р.

здавався для нього нетривким і таким, що в недалекій перспективі закінчиться вибухом чергового польсько-радянського конфлікту, який Україна використає в своїх інтересах [19, с. 78].

Разом з тим, вже наприкінці 1920 року стало очевидним, що концепція орієнтації УНР на Польщу як єдиного гаранта відновлення її незалежності, себе не виправдала. Остання була заслабою, щоб конкурувати на рівні з радянською Росією, до того ж, зрештою, будувала з нею свої відносини українським коштом. Тому спроба у перспективі створити в цій країні базу для підготовки звільнення України від більшовицької окупації для уряду УНР видавалася проблематичною. Однак на той час для нього, власне, альтернативи не було.

1. *Отмарштейн Ю. До історії повстанчого рейду генерал-хорунжого Ю. Тютюнника в листопаді 1921 р. Доклад Головному Отаманові // Літопис Червоної Калини. – 1930. – Ч. 7-8. – С. 17–20.*
2. ЦДАВОВУ. Ф. 1078, оп. 2, спр. 162. 3. *Архієрейський Д., Ченцов В. Антирадянська націоналістична опозиція в УСРР в 20-ті рр.: погляд на проблему скрізь архівні джерела // 3 архівів ВУЧК–ГПУ–НКВД–КГБ. – № 2-4. – К., 2000.* 4. *Колянчук О. Увічнення нескорених. Українські військові меморіали 20-30-х рр. ХХ ст. у Польщі. – Львів, 2003. – 246 с.* 5. *Голубко В. Питання військової доктрини УНР у практичній діяльності та теоретичній спадщині С. Петлюри // Ефективність державного управління. Зб. наук. праць. Вип. 1-2. – Львів, 2002. – С. 137-142.* 6. *Dąbski S. Pokój ryski. Wspomnienia, peretraktacje, tajne układy z Joffem, listy. – Warszawa, 1981. – 215 s.* 7. ЦДІА у Львові. Ф. ВNW (Партизансько-Повстанський штаб), м/ф 68845. 8. *Полянський О. Український рух опору в 1921–1939 рр. – Тернопіль, 2004. – 63 с.* 9. ЦДІА у Львові. Ф. ВNW, м/ф 68867. 10. ЦДІА у Львові. Ф. ВNW, м/ф 68863. 11. *Кравченко Б. Соціальні зміни і національна свідомість в Україні ХХ ст. – К., 1997. – 423 с.* 12. *Колянчук О. Українська військова еміграція у Польщі. 1920-1939. – Львів, 2000. – 278 с.* 13. *Божко О. Генерал-хорунжий Армії УНР. (Невідома автобіографія Ю. Тютюнника) // 3 архівів ВУЧК–ГПУ–НКВД–КГБ. – № 1-2. – К., 1998. – 432 с.* 14. ЦДАВОВУ. Ф. 3204, оп. 1, спр. 11. 15. ЦДАВОВУ. Ф. 2297, оп. 1, спр. 29. 16. *Гетьманчук М.П. “Українське питання” в радянсько-польських відносинах у 1920-1939 роках. – Львів, 1998. – 428 с.* 17. ЦДАВОВУ. Ф. 1078, оп. 2, спр. 165. 18. ЦДАВОВУ. Ф. 3361, оп. 1, спр. 15. 19. *Сідак В. С. Микола Чоботарів: його життя, спогади та епістолярна спадщина // Визвольні змагання очима контррозвідника. (Документальна спадщина Миколи Чоботаріва). – К., 2003. – 287 с.*

УДК 94 (477. 43/44)“1919-1920”

О.Й. Дем'янюк

Університет “Україна”,

Луцький інститут розвитку людини

ВІЙСЬКОВО-ПОЛІТИЧНА СИТУАЦІЯ НА ЗАХІДНІЙ ВОЛИНІ ПІД ЧАС УКРАЇНО-ПОЛЬСЬКИХ ПЕРЕГОВОРІВ 1919 – 1920 рр.

© Дем'янюк О.Й., 2006

Зроблено спробу за допомогою наявних джерел відтворити військово-політичне становище регіону Західної Волині в процесі українсько-польських переговорів у 1919 – 1920 рр.

In the article the attempt had been made to reproduce the military-political situation of the Western Volyn Region in the process of Ukrainian-Polish negotiations in 1919 – 1920 years.

Будівництво будь-якої нової держави завжди обтяжене внутрішніми і зовнішніми, як суб'єктивними так і об'єктивними чинниками. Не став винятком і державотворчий період в Україні у 1917–1921 роках. Одним із найскладніших етапів державності України в ХХ ст. були 1919 – 1920 рр., коли Директорії УНР довелося протистояти як зовнішнім ворогам: Росії, Польщі, країнам Антанти, так і внутрішнім: повстання військових отаманів, єврейські погроми, розбрат у найвищих ешелонах тодішньої української влади в УНР і ЗУНР.